

**INTERCULTURAL COMPETENCE IN THE ADULT EDUCATION.
CASE OF POLISH TEXTBOOKS FOR FOREIGNERS**
**KOMPETENCJE MIĘDZYKULTUROWE W EDUKACJI DOROSŁYCH.
PRZYPADEK PODRĘCZNIKÓW DO NAUKI JĘZYKA POLSKIEGO
DLA CUDZOZIEMCÓW**

dr Katarzyna Ferszt-Piłat

Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej
im. Alcide de Gasperi w Józefowie
kferszt@wp.pl

ABSTRACTS

In the Polish society we often observe representatives of different cultures. They live, study, work in Poland. Foreigners learning the culture and Polish language, simultaneously use forms of the formal education as part of courses and language schools, as well as, in frames of colleges. The offer of this institutions is diverse, starting from such basic teaching materials, as textbooks, and finishing on studio, direct exits meetings with the culture of the Polish society, with people, music, book. The paper is a presentation of analysis results of the contents of chosen current textbooks of Polish for foreigners, as well as with attempt of the answer to questions, what elements of the Polish culture in them are being handed over as well as what manner of their exposition is. These are certainly material questions in processes determining intercultural competence.

Cudzoziemcy, poznając polską kulturę i język polski, często korzystają z edukacji formalnej – w ramach kursów, szkół językowych, uczelni wyższych. Oferta niniejszych placówek jest różnorodna, jednak wszystkie korzystają z tak podstawowych materiałów dydaktycznych jak podręczniki.

Artykuł jest prezentacją wyników analizy zawartości wybranych aktualnych podręczników języka polskiego dla cudzoziemców, a także próbą odpowiedzi na pytania, jakie elementy kultury polskiej są w nich przekazywane, oraz jaki jest sposób ich ekspozycji. To z pewnością pytania istotne w kontekście kompetencji międzykulturowej, czyli płaszczyzny efektywnego komunikowania się przedstawicieli z odmiennych kultur.

Podstawowy zakres tego pojęcia orientuje się obecnie nie tyle na kategorii znawstwa kultury polskiej, lecz zrozumienia sensu poszczególnych elementów kulturowych oraz nadawanych im przez Polaków znaczeń.

KEYWORDS:

intercultural communication, intercultural education, foreigners, content analysis of textbooks, Polish culture

komunikacja międzykulturowa, edukacja międzykulturowa, cudzoziemcy, analiza treści podręczników, polska kultura

WPROWADZENIE W PROBLEMATYKĘ

W społeczeństwie polskim coraz częściej obserwujemy przedstawicieli odmiennych kultur. Mieszkają, studiują, pracują w Polsce. Cudzoziemcy, poznając polską kulturę i język polski, jednocześnie korzystają z form edukacji formalnej w ramach kursów oraz szkół językowych, a także uczelni wyższych. Oferta niniejszych placówek jest różnorodna, począwszy od takich podstawowych materiałów dydaktycznych jak podręczniki, a kończąc na wyjazdach studyjnych, bezpośrednich spotkaniach z kulturą polskiego społeczeństwa, z ludźmi, muzyką, książką. W tym miejscu warto odwołać się do badań czy działań pragmatycznych, które pokazują, że w uczeniu się międzykulturowym największe znaczenie mają bezpośrednie interakcje. Badacze w sposób empiryczny argumentują, że w momencie prób wykształcania kompetencji międzykulturowej przez imigrantów najistotniejsze są właśnie kontakty interpersonalne, często bardziej niż korzystanie z systemu mass mediów kraju gospodarza (W. B. Gudykunst, S. Ting-Toomey, E. Chua, 1999). Podobnie dane z badań dziecięcych początków poznawania języka obcego ukazują, że spotkanie bezpośrednie z przedstawicielem określonej kultury jest istotnym elementem osvajania różnorodności kulturowej przez dzieci (Chromiec, 2004). Jednak podręczniki do języka polskiego dla cudzoziemców, jako media edukacyjne, są ważnym obszarem odniesień kulturowych oraz tożsamościowych, i z tego tytułu są również interesujące dla socjologa kultury. Artykuł jest prezentacją wyników analizy zawartości wybranych aktualnych podręczników języka polskiego dla cudzoziemców, a także próbą odpowiedzi na pytania, jakie elementy kultury polskiej są w nich przekazywane, oraz jaki jest sposób ich ekspozycji. To z pewnością pytania istotne w procesach określania i nabywania kompetencji międzykulturowej, czyli płaszczyzny

efektywnego komunikowania się przedstawicieli z odmiennych kultur. Podstawowy zakres tego pojęcia orientuje się obecnie nie tyle na kategorii znawstwa kultury polskiej, lecz zrozumienia sensu poszczególnych elementów kulturowych oraz nadawanych im przez Polaków znaczeń. Dlatego ważny jest sposób ekspozycji niniejszych treści we wspomnianych podręcznikach.

KOMPETENCJA MIĘDZYKULTUROWA JAKO SPOSÓB POKONYWANIA BARIER KOMUNIKACYJNYCH

„Kompetencja międzykulturowa – rozumiana jako rodzaj umiejętności pozwalających na kształtowanie konstruktywnych relacji społecznych pomiędzy grupami i osobami reprezentującymi różne etniczne, religijne, ekonomiczne i kulturowe pochodzenie – stanie się niebawem niezbędnym warunkiem uczestnictwa w życiu nowoczesnych społeczeństw.” (Chromiec, 2006). Jest to podstawa, która pozwoli na ograniczenie ryzyka komunikacyjnego. Podczas spotkania międzykulturowego przedstawiciele odmiennych kultur napotykać pewne bariery komunikacyjne. Można je podzielić na trzy grupy. Pierwsza to język słowny i komunikacja niewerbalna, następnie bariery psychokulturowe wynikające, przede wszystkim z oceny aktualnej i nowej sytuacji komunikacyjnej. Tu szczególnie wymienia się reakcje poznawcze i emocjonalne, takie jak: niepewność, niepokój oraz swoisty szok kulturowy. Ostatnia grupa to bariery zakotwiczone głęboko w kulturze, najtrudniejsze do pokonania, a mianowicie etnocentryzm, uprzedzenia, schematy poznawcze, takie jak stereotyp, błędne atrybucje czy schemat samospełniającego się proroctwa.

Element, który może ograniczyć niniejsze bariery, to oczywiście umiejętności językowe, ale w równym stopniu wiedza kulturowa o innej odmiennej kulturze oraz właściwe jej użycie. Wspomniany tu typ wiedzy pomaga zrozumieć odmienną kulturę, uświadamia różnice kulturowe, może niwelować bariery językowe, a także błędne i negatywne stereotypy, poza tym jest źródłem zmiany takiej postawy jak etnocentryzm. Tak więc, wiedza kulturowa to element podstawowy i wyjściowy w procesie nabywania kompetencji międzykulturowej, ale nie jedyny. Badacze tej problematyki podkreślają również taki czynnik, jak tożsamość społeczno-kulturowa. Dla przykładu, George Borden, który jest twórcą teorii orientacji kulturowej wymienia kategorię tożsamości jako jeden z pięciu aksjomatów efektywnej komunikacji międzykulturowej (Borden, 1996). Przywoływany tu autor twierdzi, że obdarzeni wzajemną intencją

komunikacyjną oraz pewną wiedzą kulturową przedstawiciele odmiennych kultur powinni stanąć naprzeciw siebie we własnej tożsamości, to znaczy z dojrzałą świadomością własnej kultury i własnej tożsamości. Dopiero w takiej sytuacji są w stanie rozpoznać wartości specyficzne dla odmiennej kultury, a na tej podstawie podjąć próbę zrozumienia znaczeń pozostałych elementów kulturowych. Analizy tego problemu ukazują, że tożsamość społeczno-kulturowa i procesy identyfikacyjne wiążą się znacząco z bezpieczeństwem ontologicznym interlokutorów (Ozdemir, 2006, s. 241 i in.).

Reasumując, aby zminimalizować bariery komunikacyjne w kontaktach międzykulturowych, należy uwzględnić takie elementy, jak: umiejętności językowe, pewien zasób wiedzy kulturowej ze wskazaniem do jej stosowania, świadomość własnej tożsamości społeczno-kulturowej oraz umiejętność rozpoznania wartości. Niniejsze elementy sprowadzają się do kategorii uświadomienia sobie różnicy oraz rozumienia odmiennej kultury poprzez fakt rozpoznania odmienności znaczeń. Przywoływane elementy powinny być uwzględniane przy konstruowaniu podstaw programowych nauczania obcokrajowców języka i kultury polskiej, a także w procesie tworzenia podręczników i innych materiałów edukacyjnych. Tym bardziej, że właśnie podczas edukacji formalnej są one w sposób usystematyzowany przekazywane osobom uczącym się, tak jak w przypadku uczenia się kultury i języka polskiego przez cudzoziemców. A zatem interesująca wydaje się kwestia zawartości wspomnianych podręczników.

ZAGADNIENIA METODOLOGICZNE

Analiza zawartości to metoda, którą z powodzeniem można stosować do badań podręcznikowych, wykorzystując jej ilościowy oraz jakościowy aspekt, a także możliwość analizy zarówno tekstu, jak i materiału wizualnego. Wspomniana metoda czy technika badawcza wykorzystywana jest dziś powszechnie, a w literaturze metodologicznej znajdują się obszerne informacje, w jaki sposób ją stosować (Babbie, 2005). Dlatego pominięte zostaną tu szczegółowe metodologiczne rozważania natury ogólnej na rzecz prezentacji konkretnego projektu badawczego. Omawiana propozycja to próba odpowiedzi na dwa zasadnicze pytania: jakie elementy kultury polskiej są przekazywane w wybranych podręcznikach języka polskiego dla cudzoziemców oraz jaki jest sposób ich ekspozycji. Kategoria ekspozycji ujmuje trzy aspekty, a mianowicie: jaka jest forma przekazu elementów kulturowych (charakter tekstualny czy wizualny). Następną istotną kwestia

to obecność komentarzy socjokulturowych albo ich brak, a wreszcie ustalenie, czy twórcy niniejszych podręczników próbują określać znaczenie nadawane przez polski system społeczno-kulturowy tym elementom. Gdy chodzi o kwestię kontaktów z odmiennością oraz proces nabywania przez cudzoziemca kompetencji międzykulturowej w celu efektywnego komunikowania się z Polakami, te sprawy wydają się szczególnie istotne.

Do analizy wybrano siedem aktualnych podręczników, z których może korzystać każdy cudzoziemiec rozpoczynający nauczanie, bez względu na obszar kulturowy, z którego pochodzi. Jednak należy podkreślić, że przydatne były tylko te podręczniki, które są przeznaczone do nauki na trzech pierwszych poziomach zaawansowania, mianowicie: A0, A1, A2. Taką decyzję podjęto z uwagi na szczególne znaczenie pierwszych styczności z odmiennością w procesach tożsamościowych, które sprzężone są z nabywaniem kompetencji międzykulturowej. Tytuły i dokładny opis bibliograficzny przywoływanych podręczników znajduje się na końcu artykułu. Wszystkie wydane zostały po 2003 roku. Ta data stanowiła podstawę doboru badanych źródeł z uwagi na fakt, że podstawy urzędowego poświadczania znajomości języka polskiego tworzy Ustawa z 7 października 1999 roku o języku polskim oraz Ustawa z 11 kwietnia 2003 roku o zmianie Ustawy o języku polskim, natomiast ważnym uzupełnieniem są dwa rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 15 października 2003 roku w sprawie Państwowej Komisji Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego oraz w sprawie egzaminów języka polskiego jako obcego (Dziennik Ustaw RP nr 73 z 30 kwietnia 2003 r., Dziennik Ustaw RP nr 191 z 12 listopada 2003 r.). Pięć z nich to podręczniki tradycyjne natury ogólnej, o nastawieniu komunikacyjnym, ale zawierające również konwencje gramatyczne i inne reguły językowe. Pozostałe dwa są typowo komunikacyjne, nastawione na nauczanie przez odgrywanie i symulowanie zwyczajowych scen z typowych sytuacji komunikacyjnych spotykanych wśród Polaków.

Podstawę analizy zawartości wyznaczył klucz kategoryzacyjny. Skonstruowano go z wykorzystaniem propozycji Małego leksykonu kultury polskiej dla cudzoziemców, który nadal jest w opracowaniu, a prace nad nim trwają już prawie dekadę (Miodunka. 2004 s. 151–171). Jest to ogromny projekt międzyuczelniany, objęty opieką naukową przez profesora Władysława Miodunkę, a inspiracją do jego powstania był fakt braku jednoznacznych standardów określających komponent kulturowy, który powinien być obecny w podręcznikach i innych materiałach do nauczania cudzoziemców języka polskiego.

Tabela 1. Klucz kategoryzacyjny

Kategoria	Rozszerzenie kategorii
Postacie	historyczne, współczesne, znani Polacy, reprezentanci dziedzin życia
Miejsca	miasta, wsie, krajobrazy, miejsca i obiekty kultu, obiekty zabytkowe, miejsca pamięci
Wydarzenia	historyczne, bieżące, szczególnie ważne dla narodu polskiego, z różnych dziedzin życia
Święta, obyczaje i zwyczaje	rok obrzędowy w Polsce, uroczystości rodzinne, obrzędy przejścia, imprezy cykliczne w Polsce, religijny wymiar świętowania
Życie codzienne Polaków	kulinaria, zabawa, sposób spędzania czasu wolnego, praca, studia, nauka
Wartości i postawy	wartości specyficzne dla polskiej kultury, postawy, wymiary kultury, stereotypy/ autostereotypy
Rytuály społeczne	specyficzne sytuacje komunikacyjne, komunikacja niewerbalna, konwencje grzecznościowe
Mitologia i folklor	mity i symbole, w tym symbole narodowe, baśnie, bajki, legendy, powiedzenia, przysłowia, przesady, humor, sztuka i muzyka ludowa, stroje ludowe
Pozostałe przejawy kultury	literatura, sztuki piękne, malarstwo, muzyka, film i teatr, festiwale, media
Subkultury, grupy etniczne, regionalne	subkultury, grupy etniczne, regionalne

Źródło: opracowanie własne

Pomysłodawcy wskazują ponadto, że pomimo powstających nowoczesnych podręczników tego typu „nie stworzono jak dotąd ani jednej pracy, która miałaby charakter „podręcznego przewodnika” po niuansach polskiej kultury” (Zarzycka, 2004 s. 151.). Zdaniem autorów jego przekaz powinien być prosty i zrozumiały przez odbiorców początkujących oraz niosący odpowiedzi na pytania o to, co stanowi „kulturową otoczkę” polskości, polskiej mentalności (Obszerne treści dotyczące kultury polskiej zawiera swoiste kompendium pt. *Kultura polska – Silva rerum*. Red.

R. Cudak. Wyd. „Śląsk”. Katowice 2002. Jednak wydaje się, że może być zbyt trudna w odbiorze dla cudzoziemców stawiających pierwsze kroki w meandrach polskiej kultury.).

W badaniach z użyciem analizy treści bardzo istotny jest klucz kategoryzacyjny. Zatem klucz kategoryzacyjny wyznaczył ramy analizy materiału tekstualnego oraz wizualnego, które klarownie określa zamieszczona powyżej tabela z podstawowymi kategoriami badawczymi wraz z rozszerzeniami. W dalszym postępowaniu badawczym poszukiwano obecności niniejszych elementów kulturowych w poszczególnych podręcznikach, po czym w prosty sposób klasyfikowano je według podanych kategorii. Jako że poszukiwania badacza skoncentrowały się na kwestii nabywania właściwej kompetencji międzykulturowej przez cudzoziemców, zrezygnowano z określania częstotliwości występowania danego elementu w podręczniku, bądź podręcznikach, na rzecz analizy jakościowej. Istotny okazał się również fakt samego występowania przywołanych wcześniej kategorii, bądź ich brak w podręcznikach, a także obecność swoistego komentarza socjokulturowego oraz podjęta przez autorów podręcznika próba określenia znaczenia elementów z tej kategorii w społeczeństwie polskim. Dla przykładu, jeżeli w danym podręczniku przynajmniej raz wystąpił taki element jak święta Bożego Narodzenia – oznaczało to, że tekstualnie bądź wizualnie podręcznik uwzględnia kategorię: święta, obyczaje, zwyczaje. Następnie za pomocą analizy jakościowej próbowano odnaleźć komentarz socjokulturowy zawarty w podręczniku, a na jego podstawie dać odpowiedź, czy autorzy określili znaczenie nadawane niniejszym świętom w społeczeństwie polskim.

Prezentując skonstruowany klucz kategoryzacyjny, warto podkreślić, że oddaje on pewne preferencje cudzoziemców, którzy poznając język polski i polską kulturę, wyrażają chęć zapoznania się z tymi właśnie elementami. Pokazują to badania socjologa kultury Jarosława Rokickiego. Autor zebrał opinie studentów cudzoziemców na temat uczenia się przez nich języka i kultury polskiej. Okazało się, że przejawiają zainteresowanie takimi kwestiami, jak: różnice w indywidualnym poczuciu dystansu przestrzennego (dystanse proksemiczne), poczucie prywatności, znaczenie rodziny w społeczeństwie polskim, pozycja i rola kobiety, zwyczaje i obyczaje świąteczne, tradycje kultury polskiej, rola religii i Kościoła katolickiego, ekonomiczno-społeczne aspekty transformacji ustrojowej, praca i bezrobocie, dewiacje – patologie społeczne, ksenofobia, uprzedzenia i dyskryminacja (J. Rokicki, 1999, s. 175.).

ELEMENTY KULTURY OBECNE W PODRĘCZNIKACH JĘZYKA POLSKIEGO DLA CUDZOZIEMCÓW ORAZ SPOSÓB ICH EKSPOZYCJI

Podręczniki do języka polskiego dla cudzoziemców, jako media edukacyjne, są ważnym obszarem odniesień w nabywaniu kompetencji międzykulturowych, dlatego warto zbadać, jakie elementy kultury polskiej są w nich przekazywane, oraz jaki jest sposób ich ekspozycji. Wybrane do analizy podręczniki posiadają różnorodną szatę graficzną. Są wśród nich bardziej lub mniej ilustrowane, bardziej lub mniej nasycone kolorami, zdjęciami, rysunkami. Autorzy, jak najbardziej, wzięli pod uwagę fakt, że w przypadku poznawania języka i kultury danego obszaru ważna jest wizualizacja.

Tabela 2. Ilustracyjność podręczników

Sposób wizualizacji	Mio-dunka A1	Mio-dunka A2	Gałyga A1, A2	Serafin	Janowska A1	Mało-lepsza A1	Burkat A2
wizualizacja autentyczna (fotografia)	+	+	+	+	+	+	+
Wysoka	+	+	+				+
Średnia				+		+	
Niska					+		
wizualizacja komiksowa	+	+	+	+	+	+	+
Wysoka				+	+	+	
Średnia	+	+					
Niska			+				+

Źródło: opracowanie własne

Zatem wszystkie badane podręczniki zawierają przedstawienia obrazowe i jest to bądź wizualizacja fotograficzna, gdzie za pomocą zdjęć zobrazowano specyficzne przykłady komunikacyjne, rozmowy, konkretne miejsca, bądź wizualizacja komiksowa, która właśnie w formie rysunku komiksowego przedstawia wspomniane elementy. Na podstawie tabeli macierzowej można uchwycić pewną zależność. Autorzy przedkładają albo pierwszy, albo drugi z przywoływanych sposobów opracowania szaty

graficznej. Im więcej w podręczniku zamieszcza się zdjęć, tym mniej jest rysunków, i odwrotnie. Szczególnie jeden podręcznik (Janowska) zawiera mało fotografii, ale za to charakteryzuje go wysoki stopień wizualizacji rysunkowo-komiksowej. W tym miejscu ważne wydaje się zaakcentowanie ogromnego znaczenia obrazu dla poznawania elementów odmiennej kultury, a szczególnie dla przekazu i właściwego odbioru wiedzy kulturowej. W analizowanych podręcznikach można by zamieścić więcej przedstawień wizualnych – nawet wstawiona w dowolnym miejscu malwa, bocian, mak, przedmioty kultu religijnego, pomnik znanego Polaka, najpiękniejsze miejsca w Polsce, które warto zobaczyć, zabytki wpisane na Listę UNESCO, polskie specyficzne potrawy – mogą pobudzić zainteresowanie cudzoziemców i zaciekawić – ułatwić zrozumienie znaczenia danego elementu dla polskiego systemu społeczno-kulturowego. Doskonale realizują ten postulat podręczniki pt.: „Hurra!!! Po polsku 1 oraz 2. Podręcznik studenta. A1 oraz A2 (Małolepsza M., Szymkiewicz A., Burkat A.). Warto dodać, że współcześnie cennym elementem obudowy podręcznikowej są pomoce multimedialne, na przykład kursy multimedialne, które właściwie bazują na elementach obrazowych. W taki efektywny sposób można wspierać właściwe nabywanie kompetencji międzykulturowych. Łatwiej wtedy zrealizować postulat nauczania międzykulturowego poprzez próby przedstawienia i zrozumienia znaczeń kulturowych na skutek zapoznania z nimi w kontekście interakcji i w określonych sytuacjach. Międzykulturowość sama w sobie jako zjawisko i pojęcie opisywane jest w kategoriach dynamicznych – dlatego w procesie nauczania powinny pojawić się zadania i prośby o porównania kultur, opowieści – jak jest w kraju cudzoziemców. Symulacje, wcielanie się w role – obrazy czy to statyczne w tradycyjnych podręcznikach i na nośnikach CD czy ruchome na nośnikach DVD, bądź innych. Takie zabiegi z pewnością sprzyjają efektywnym próbom poznawania i zrozumienia przez cudzoziemców uczących się języka polskiego znaczeń kulturowych. Niestety w analizowanych podręcznikach wizualizacja nie jest zadawalająca – być może przyczyną są tu wysokie koszty pozyskania takiego materiału. Wielką pomocą w międzykulturowym nauczaniu w przyszłości będą na pewno e-podręczniki czy podręczniki interaktywne – jednak na razie brakuje takich i jest to na pewno wyzwanie dla autorów. Stopień ilustracyjności analizowanych podręczników prezentuje tabela nr 2.

W odniesieniach współczesnego człowieka, jak wspomniano, obraz nabiera ogromnego znaczenia – ułatwia w jakimś sensie przyswajanie informacji z otoczenia. Jednak w przypadku kontaktów międzykulturowych

oraz w sytuacjach nabywania i efektywnego rozwijania kompetencji komunikowania się w takich relacjach potrzeba również dodatkowych wyjaśnień, komentarzy, tłumaczenia znaczeń i odkrywania sensów kulturowych. Dlatego ważnym kryterium analizy była obecność, komentarzy socjokulturowych oraz ustalenie, czy twórcy niniejszych podręczników próbują określać znaczenie nadawane przez polski system społeczno-kulturowy tym elementom. Z punktu widzenia kontaktów z odmiennością oraz procesu nabywania przez cudzoziemca kompetencji międzykulturowej w celu efektywnego komunikowania się z Polakami te kwestie wydają się szczególnie istotne.

Wyjaśniając tę sprawę na początku przywołajmy obecne w literaturze polskiej z zakresu nauk humanistycznych koncepcje („wzory odczuwania, myślenia i postępowania, które przynależą do społecznego dziedzictwa grupy” Szacki, „symboliczne uniwersum” Prokop, „kanon historyczny” Szpociński, „kanon kultury” Kłoskowska, „centrum kulturowe” Dyczewski), w których badacze zwracają uwagę na pewne centralne elementy kultury, decydujące ich zdaniem o charakterze i trwaniu grupy społeczno-kulturowej. Jest to zatem szczególna część tradycji, która w powszechnym przekonaniu członków zbiorowości, obowiązuje wszystkich jej uczestników i jest dziedziczona z pokolenia na pokolenie. Zaznaczmy, że są to elementy, które z powodzeniem można poddać ilościowej bądź jakościowej obróbce metodologicznej i zbadać empirycznie. Zatem to zbiór wartości i wytworów danej kultury, takich jak: język, symbole, mity, legendy, przedstawieni w nich bohaterowie, czy wydarzenia historyczne; są to również określone zachowania i stany psycho-społeczne, na przykład: gościnność czy rodzinność, a także symbole i metafory, mity, obrzędowość, kulinaria, sztuka, literatura, piosenki, tańce, ważne daty historyczne. Zatem podstawę centrum kulturowego grupy społeczno-kulturowej, stanowią trzy elementy: wartości centralne i powiązane z nimi stany psychospołeczne oraz wytwory kulturowe (Dyczewski, 1993, s. 57–66.). Przywołane elementy są ściśle ze sobą powiązane, wszystkie razem tworzą określone centrum kulturowe danego społeczeństwa, wyznaczają jego specyfikę. Nie można na przykład mówić o istocie wartości danej grupy w oderwaniu od stanów psychicznych jednostek, reakcji uczuciowych, czy postaw wobec nich. Może zdarzyć się tak, że jedna i ta sama wartość stanowi odniesienie dla dwóch różnych grup, przez co stają się one w pewien sposób podobne. Różnicuje je jednak sposób podejścia do danej wartości, specyficzna reakcja psychospołeczna. Doskonałym przykładem są tu sposoby realizowania w historii takiej wartości, jak praca. W przypadku, polskiej

grupy odniesieniem dla tej wartości była tradycja ziemiańsko-wiejska. W historii, a zwłaszcza w literaturze możemy spotkać wiele odniesień wskazujących na miłość do ziemi i roli, a także do pracy z nimi związanej. Znany niewątpliwie przykład stanowi tu Bogumił Niechcic z „Nocy i dni” Marii Dąbrowskiej. W rozwoju Europy Zachodniej oraz Ameryki Północnej przemysł bardzo szybko zaczął spełniać rolę odniesień związanych z pracą. Wytworzył on wielkie fortuny i majątki, wartość pracy nabrała tu innego sensu. W tym przypadku literackim przykładem są Buddenbrookowie Tomasza Manna.

Centrum kulturowe danej grupy społecznej, które stanowi jej podstawowe odniesienie w procesach tożsamościowych nie zostało jej „dane”, nie powstało ono ad hoc, lecz kształtuje się w ciągu całej historii grupy. Byłoby ryzykownym twierdzenie, że jest to jakiś stały, niezmienny stan, wprost przeciwnie, ustawicznie się ono rozwija, dochodzą nowe elementy, nowe wartości. Centrum kulturowe, w sposób swoisty łączy przeszłość z terażniejszością i przyszłością, i w taki sposób nadaje kształt tożsamości społeczno-kulturowej danej grupy.

W analizowanych podręcznikach raczej w sposób niewystarczający są prezentowane przywołane powyżej elementy centrum kulturowego – zarówno w wymiarze historycznym, jak i współczesnym. Brak generalnie przykładów z literatury, muzyki, sztuki – wierszy znanych poetów (Gałczyński, Szymborska, Mrozek). Cudzoziemcy nie są poinformowani o tak podstawowym wierszu, który przez pokolenia świadczył o tożsamości Polaków: „Kto Ty jesteś?”. Autorzy podręczników nie informują na temat świąt narodowych oraz innych ważnych wydarzeń. Brak prezentacji zabytków kultury i natury UNESCO, podstawowych pomników, elementów religijnych i znaczenia Kościoła katolickiego oraz innych Kościołów i wspólnot religijnych. Nie zamieszcza się w ogóle problematyki mniejszości narodowych i etnicznych. Brakuje informacji na temat znaczących dla Polaków wartości oraz głębszych informacji o tak codziennych i istotnych sprawach, jak znaczenie rodziny i matki, ekonomiczno-społeczne aspekty transformacji ustrojowej, znaczenie pracy i bezrobocia, dewiacje czy patologie, a także ksenofobia, uprzedzenia i dyskryminacja w społeczeństwie polskim – po przykłady tańców oraz gier narodowych, gier i zabaw dziecięcych, przykładów kultury ludowej, specyficznych i regionalnych kulinariów, sposobów spędzania wolnego czasu, dowcipów oraz humoru polskiego, przysłów, porzekadeł. Wydaje się również, że wśród zamieszczanych postaci brakuje tych znaczących, na przykład: Stanisław Moniuszko, Chopin, Wieniawski, Matejko, noblistów, autorytetów

moralnych – na przykład Maksymilian Maria Kolbe. Natomiast, aby zrozumieć znaczenia polskiej kultury, nie koniecznie trzeba rozumieć aktualną sytuację polityczną czy wiedzieć kto piastuje władze czy na przykład urząd prezydenta, ale warto znać inne elementy kulturowe, aby starać się porozmawiać na proste tematy czy wziąć udział w potocznej codziennej rozmowie.

Analiza zawartości treści podręcznikowych ukazała generalnie brak komentarzy socjokulturowych – czyli pewnych dopełnień, które dałyby kontekst społeczno-kulturowy, tło, otoczkę. Brak niniejszych komentarzy wiąże się z trudnością określenia znaczenia zamieszczanych elementów kulturowych: czy to wytworów, zachowań psychospołecznych czy też wartości. Z kolei wiąże się to z sytuacją braku wyjaśnienia takich kwestii jak: czym są święta dla Polaków, Jaki mają charakter? (Polacy raczej w Wigilię nie chodzą do dyskoteki), Jakie są modele wychowawcze czy dzieci się karci, czy raczej chwali? Czy Polacy są tolerancyjni? Czy Polacy lubią zwierzęta? Jaki mają do nich stosunek? Czy Polacy dbają o zabytki, o groby bliskich? Czy uczestniczą w nabożeństwach (jaki przedział wieku), czy są przywiązani do Kościoła? Jak jest polska młodzież – czy różni się stylem życia od swoich rówieśników z innych systemów społeczno-kulturowych? Jak Polacy spędzają czas wolny – w co bawią się dzieci i dorośli? Jakie są ikony polskiej współczesnej kultury (na przykład: kto to jest Jurek Owsiak i czym jest Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy?). Tabela numer 3 prezentuje dokładny rozkład i przykłady zamieszczanych elementów kulturowych, a także informację czy autorzy zamieścili komentarz socjokulturowy oraz czy poprzestali na nim czy jednak spróbowali zamieścić informację na temat znaczeń, które w polskim systemie zwyczajowo nadaje się przywołanym elementom.

Autorzy analizowanych podręczników charakteryzując system społeczno-kulturowy prezentują, przede wszystkim wytwory kultury – czyli podstawowe bardzo łatwo rozpoznawalne elementy. Zdecydowanie brakuje komentarzy socjokulturowych, a w niewielu przypadkach informuje się na temat znaczeń, które w polskim systemie zwyczajowo nadaje się przywołanym elementom. Niniejsza sytuacja wskazuje na interdyscyplinarność niniejszej problematyki. Jest wiele prac z zakresu, komunikacji i psychologii międzykulturowej, socjologii kultury, kulturoznawstwa, socjologii wielokulturowości – warto się do nich odwołać, aby określić różnice w indywidualnym poczuciu dystansu przestrzennego (dystanse proksemiczne), aby określić rozumienie asertywności, komunikowania werbalnego i niewerbalnego, znaczenia wysokiego/niskiego kontekstu

Tabela 3. Elementy kultury a komentarz socjokulturowy oraz określenie znaczenia

Kategoria	Miodunka A1		Miodunka A2		Galyga A1, A2		Serafin		Janowska A1		Małolepsza A1		Burkat A2	
	K	Z	K	Z	K	Z	K	Z	K	Z	K	Z	K	Z
Postacie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+
Miejsca	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+
Wydarzenia	nd	nd	+	+	nd	nd	nd	nd	-	-	nd	nd	+	+
Święta, obyczaje i zwyczaje	+	+	-	-	nd	nd	-	+	-	-	+	+	+	+
Życie codzienne Polaków	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+
Wartości postawy	nd	nd	+	+	nd	nd	nd	nd	-	-	+	+	+	+
Rytuály społeczne	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Mitologia i folklor	-	-	nd	nd	-	-	-	-	nd	nd	nd	nd	+	-
Pozostałe przejawy kultury	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Subkultury, grupy etniczne i regionalne	nd	nd	nd	nd	nd	nd	-	-	nd	nd	nd	nd	nd	nd

Źródło: opracowanie własne

Legenda: „K” – oznacza komentarz socjokulturowy, „Z” oznacza określenie znaczenia elementów kulturowych, „+”: zawarty komentarz socjokulturowy, określenie znaczenia elementów kulturowych; „-”: brak komentarza socjokulturowego, brak określenia znaczenia elementów kulturowych; „nd”: nie dotyczy, ponieważ w danym podręczniku nie zamieszczono takich elementów.

w komunikowaniu (czy zdanie: „Dzień dobry, zapraszamy do nas” należy rozumieć dosłownie czy też kurtuazyjnie? poczucie prywatności, znaczenie rodziny w społeczeństwie polskim, pozycję i rolę kobiety, mężczyzny, dziecka, seniorów. Przy tematach dotyczących życia codziennego, przykładowo: czas wolny, można przytoczyć dane faktyczne odnośnie stylu życia ale również statystyki (GUS, EUROSTAT) sondaże opinii, (sympatie i antypatie, stereotypy), badania naukowe, czy wreszcie autentyczne sondy uliczne oraz wypowiedzi reprezentantów elit itp. Można by wzbogacić treść o opinie osób – cudzoziemców, przebywających w Polsce, np. fragmenty z książki Stefena Mueller. Z pewnością są to przykłady sposobów, które można wykorzystać przytaczając komentarze i podejmując próby określenia znaczeń kulturowych.

WNIOSKI KOŃCOWE

Kompetencje międzykulturowe – rozumiane jako rodzaj umiejętności pozwalających na kształtowanie konstruktywnych relacji społecznych – to obecnie niezbędny warunek uczestnictwa w życiu nowoczesnych społeczeństw. W dyskursie europejskim odnajdujemy je w zbiorze kompetencji, określanych jako kluczowe, stanowiące wymóg współczesnego społeczeństwa obywatelskiego. Dokładniej precyzowane są one jako ważne w procesie nabywania przez dzieci, młodzież i dorosłych języka obcego – przy czym istotne jest tu nie tylko zapoznanie z konwencjami języka, lecz także wyrobienie dyspozycji do poznawania różnic kulturowych i komunikowania się pomiędzy kulturami. W innym miejscu mówi się o nich przy okazji przywołania umiejętności społecznych, takich jak współpraca z innymi oraz kompetencje obywatelskie i międzykulturowe, a w przypadku tych ostatnich chodzi o wyczulenie na różnice kulturowe, rozumienie potrzeby uczestnictwa w większych formach współpracy, znajomość praw człowieka, szacunek dla innych, świadomość własnej tożsamości w wymiarze lokalnym, narodowym, europejskim. Aby zrozumieć relacje międzykulturowe, istotna jest też ekspresja kulturalna, czyli umiejętność odczytywania podstawowych znaków dziedzictwa kultury jako ważnego aspektu poczucia tożsamości. A zatem edukacja, również językowa, powinna być dostosowana do warunków społecznych i kulturowych, a w społeczeństwach coraz bardziej wielokulturowych uwrażliwiana na różnorodność kulturową. Potrzebne są tu pragmatyczne działania w celu stworzenia interdyscyplinarnej płaszczyzny refleksji odnośnie do specyfiki polskiego

systemu społeczno-kulturowego, który miałby być przekazywany przedstawicielom z innych, odmiennych kultur.

Choć językoznawcy, lektorzy, poloniści poczynili już pewne kroki, aby wzbogacić podstawę programową oraz materiały dydaktyczne w niezbędne elementy kultury oraz nauczania międzykulturowego, to wydaje się, że brakuje w tym zakresie pewnego szerszego dialogu interdyscyplinarnego badaczy takich dziedzin, jak: kulturoznawstwo, antropologia, etnologia, lingwistyka, socjologia kultury, socjologia komunikacji, komunikacja międzykulturowa, historia, psychologia społeczna, psychologia międzykulturowa, edukacja międzykulturowa.

REFERENCES

Źródła

- Burkat A., *Hurra!!! Po polsku 2. Podręcznik studenta*. A2. Wyd. Prolog. Kraków 2005 ss. 164.
- Gałyga D. *Ach, ten język polski! Ćwiczenia komunikacyjne dla początkujących*. A1, A2. Universitas. Kraków 2006 ss. 192.
- Janowska A., Pastuchowa M. *Dzień dobry. Podręcznik do nauki języka polskiego dla początkujących*. A1. Tarnowska Fundacja Kultury. Tarnów 2008 ss. 109.
- Małolepsza M., Szymkiewicz A. *Hurra!!! Po polsku 1. Podręcznik studenta*. A1. Wyd. Prolog. Kraków 2005 ss. 157.
- Miodunka W. *Cześć, jak się masz? Spotkajmy się w Europie*. Cz.2. A2. Universitas. Kraków 2006 ss. 322.
- Miodunka W. *Cześć, jak się masz? Spotykamy się w Polsce*. Cz.1. A1. Universitas. Kraków 2006 ss. 267.
- Serafin B., Ahtelik A. *Miło mi Panią poznać: język polski w sytuacjach komunikacyjnych*. Wyd. UŚ. Katowice 2007 ss. 323.

Pozostała literatura

- Borden G. (1996), *Orientacja kulturowa. Teoria służąca zrozumieniu i badaniom komunikacji międzykulturowej*. W: Kapciak A., Korporowicz L., Tyszka A. *Komunikacja międzykulturowa. Zderzenia i spotkania*. Warszawa: Instytut Kultury. Instytut Socjologii UW.
- Chromiec E. (2004), *Dziecko wobec obcości kulturowej*. Gdańsk: GWP.
- Chromiec E. (2006), *Edukacja w kontekście różnicy i różnorodności kulturowej*, Kraków: Impuls.

- Cudak R. (2002) (red.). *Kultura polska – Silva rerum*. Katowice: Wyd. „Śląsk”.
- Dyczewski L. (1993), *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin: TN KUL.
- Dziennik Ustaw RP nr 73 z 30 kwietnia 2003 roku, Dziennik Ustaw RP nr 191 z 12 listopada 2003 roku.
- Dziurzyński K. (2012), (red.), *Dylematy współczesnej edukacji*, Józefów: Wyd. WSGE.
- Ferszt-Piłat K. (2008), *Ethnocentrism as the barrier to communication between different cultures*. „Journal of Modern Science” WSGE Józefów, nr 1/3.
- Gudykunst W. B., S. Ting-Toomey, E. Chua. (1999), *Culture and Interpersonal Communication*. Newbury Park London New Delhi: SAGE Publications.
- Janus-Sitarz A. (2014) (red.). *Edukacja polonistyczna wobec innego*. Kraków: Universitas.
- Miodunka W. (2004). *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Stan obecny – programy nauczania-pomoce dydaktyczne*, Kraków: Universitas.
- Myrdzik B., Dunaj E. (2010) (red.). *Oswajanie inności w edukacji polonistycznej*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Ozdemir H. (2006), *Identity and ontological security of Europe*. „Journal of Modern Science”, Józefów, 1/3/2006.
- Raport o stanie edukacji 2010, (2011). *Spółczeństwo w drodze do wiedzy*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Rokicki J. (1999). *Studenci obcokrajowcy o Polsce i Polakach*. W: *Oswajanie chrześcijaństwa w trzcinie, czyli o kształceniu cudzoziemców w Instytucie Polonijnym UJ*. Red. W. Miodunka i J. Rokicki. Kraków: Universitas.
- Tomilo J. (2012), *Koniec mitu wielokulturowości?* W: *Dziurzyński K. (2012), (red.), Dylematy współczesnej edukacji*, Józefów: Wyd. WSGE.